

CUMHURİYETİN İLÂNININ İSTANBUL'DA KARŞILANIŞI

Arş.Gör.Uz. İskender YILMAZ *

Mustafa Kemal Paşa, cumhuriyetin ilanı için şartların olgunlaştığı ve tamamlandığı kanısına varmıştı. Ekim ayının sonlarına doğru Fethi Bey'in başkanlığındaki Bakanlar Kurulu yıpranmış ve zorlukların yenildiği bu dönemde bakan olmak, hükümete geçmek isteyenler çoğalmıştı. 22 Ekim 1923'de Ali Fuat Paşa tekrar ordu komutanlığı almak üzere, meclis ikinci başkanlığından; Başbakan Fethi Bey de başbakanlık görevini daha iyi yürütebilmek için İçişleri Bakanlığından istifa etmişti. Halk Fırkası Grubu, meclis ikinci başkanlığına Rauf Bey'i, İçişleri Bakanlığına da Erzincan Mebusu Sabit Bey'i aday seçmişti. Mustafa Kemal Paşa ise bu adaylardan memnun görünmüyordu.

26 Ekim 1923'te Bakanlar Kurulu Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplandı ve istifa kararı alarak istifanameyi Mustafa Kemal Paşa'ya sundu. Bunun üzerine mebuslar arasında var olan hükümete girebilme rekabeti iyice hız kazandı.

Mustafa Kemal Paşa, 28 Ekim 1923 günü İsmet, Kâzım, Kemalettin Sami ve Halit Paşa'lar ile Fethi, Rize Mebusu Fuat, Afyon Mebusu Ruşen Eşref Bey'lerinde bulunduğu yemekte onlara yarın cumhuriyetin ilân edileceğini açıkladı. Diğerleri gittikten sonra da İsmet Paşa ile oturup bu kararı gerçekleştirmeyi sağlayacak olan kanun tasarısı üzerinde çalışmaya başladı. Bu çalışma 20 Ocak 1921 gün ve 85 sayılı kanunun devlet şeklini belirten maddeleri üzerinde oluyordu. Sonunda bu beş hususta beş maddelik bir tasarı hazırladı¹

* Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.

¹ Maddelere düzenli sıra numaraları konmamıştı; Fakat ilk madde 85 sayılı Anayasanın 1. maddesini aynen alıyor ve ona "Türkiye Devleti'nin hükümet şekli cumhuriyettir" fıkrasını ekliyordu. İkinci madde ile, 85 sayılı Anayasanın 3. maddesinde ufak bir değişiklik yapılarak "Meclis Hükümeti" deyiimi kaldırılmış, öteki üç madde ile de 85 sayılı Anayasanın bakanların seçimi ve Meclis Başkanının yetkileriyle ilgili 8. ve 9. maddeleri açıklığa kavuşturulacak şekilde değiştiriliyordu. (GOLOĞLU, Mahmut; Türkiye Cumhuriyeti, Ankara, 1971, s.305)

29.10.1923 günü öğleden önce İdare Hey'eti Reisi Fethi Bey'in başkanlığında toplanan Halk Fırkası yeni kabine üzerinde çetin tartışmalara başlamıştı. Öğleden sonra Kemalettin Paşa'nın verdiği tavrı reye sunulmuştu. Bu tavrı göre "Umum Reis Mestafa Kemal Paşa buhrana çare bulması için davet edilmeli" idi. Mustafa Kemal Paşa Çankaya'da bu kararı bekliyordu. Toplantı salonuna gelince hemen kürsüye çıkmış :

-Bana bir saat müsaade ediniz, bulacağım hâl tarzını arz ederim demişti ²

Reis odasına çekilerek, orada meclis arkadaşlarıyla son görüşmelerini yapan Mustafa Kemal paşa yeniden toplantı salonuna gelerek kısa bir nutuktan sonra Devlet şekli hakkındaki hazırlanmış olduğu tavrı reise sundu.

Fırka toplantısındaki görüşmeler hayli uzun sürdü. Akşama doğru grup toplantısı meclis toplantısına çevrilerek Milletvekilleri saat sekizbuçukta Teşkilât-ı Esasiye Kanunundaki tadilleri kabul ettiler ve Mustafa Kemal Paşa'yı Türkiyenin ilk cumhurbaşkanı seçtiler. Böylece Cumhuriyet Resmen ilân edilmiş oluyordu.

Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından cumhuriyet ilân edilmesi haberi Müdafaa-ı Milliye Vekâleti tarafından Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa'ya 29 Ekim 1923 günü bildirilmiş ve Vekâlet İstanbul'da yüzbir pare top atılarak cumhuriyetin ilânının duyurulmasını istemişti³

Cumhuriyetin ilânı halkın her tabakası arasında büyük bir sevinç uyandırmıştır. 30 Ekim 1923 günü sabahtan itibaren İstanbul'un bütün caddeleri baştan başa bayrakla donatılmış ve resmi daireler ve mektepler iki günlüğüne tatil edilmiştir.

Cumhuriyetin ilânı münasebetiyle 30 Ekim 1923 günü öğleden sonra saat 3.30 da vilâyet ve kumandanlık dairesinde tebrik töreni yapılmıştır.

² ATAY, FALİH Rıfki; Çankaya, İstanbul, 1984 s.378.

³ İkdâm, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro: 9547.

Cumhuriyetin ilânı günü Rauf Bey İstanbul'da idi. Rauf Bey o geceyi şöyle anıyordu: "29 Ekim 1923 gecesi geç vakit henüz yatmamıştım ki top sesleri ile uyandım. Merakla kulak verdim; top sesleri sürüp gidiyordu, yüze yaklaştığını farkedince içimden doğan bir hisle "Mutlaka Cumhuriyettir, öyle ise memlekete ve millete hayırlı olsun" dedim. (ULUĞ, Naşit Hakkı; Halifelğin Sonu, İstanbul, 1975, s.123.

Tebrikat merasımı için İstanbul Vilayet Daimi Encümen Salonu tahsis edilmiş, Vali Haydar Bey'de orada hazır bulunmuştur. Gelen zevat mülga sadaret kapısından vilayet Şehr-Emaneti memurları tarafından salona alınmış ve salonda vali bey'e cumhuriyetin kabul ve ilânı hususundaki tebrikleri sunmuşlardır. Bu tebrik törenine Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, İstanbul'da bulunan mebuslar, Merkez Kumandanı Erkânı ve Ümera-yı Askeriye, Jandarma Kumandanı , Polis Müdürü ve bilumum daire amirleri ile Ermeni Patriki Arslanyan katılmıştır.

Tebrik töreninden sonra Vali Haydar Bey mülga sadaret kapısına çıkarak aşağıdaki konuşmayı yapmıştır⁴ :

"Bütün mütemeddin milletlerinin hedef-i tekâmülü cümlemizin ma'lumu olduğu üzere cumhuriyettir. Asrımızın kavanin-i esasiyesi hükümet ve milletlerin âmâl-i milliyesini temine matuftur. Binaenaleyh bütün mesaiyi bu nokta tarzında toplanmaktadır. İşte biz memleketin saadet ve istikbâlini temin eden hareket-i muazzam-i milliyeyi temin ve bunun netice-i mes'udesi olan cumhuriyeti istihşâl eyledik. Millet kendisini tebrik ve tes'ide layıktır. Bütün milletimin efradını tebrik ederim. Hususıyla bu inkulâbın ve halas ve rehânın mübeşşiri dahi-i muazzamı Gazî Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'nin Cumhurreisliğine intihabı milletin büyüklerine karşı gösterdiği hürmetin mes'ud bir delilidir.

"Bu yevm-i mes'udi saadet-i atının takipeylesmesini temenni ile milleti tebrik ederim. Cenab-ı Hak memleketimizi mes'ud ve metin eylesin"

Vali Bey'in nutkundan sonra, İstanbul müftüsü tarafından bir dua okunarak cumhuriyetin millet için hayırlı olması temen-nisinde bulunulmuştur.

Vali Haydar Bey tebrik merasımından sonra Mustafa Kemal Paşa'ya bir telgraf çekerek merasım hakkında bilgi vermiş ve İstanbul halkı namına Cemiyet-i Umumi Belediye Azasının, Vilayet daire amirlerinin, bütün mekteplerin ve subayların iştirakı ile tebrikatın yapıldığını, Cumhuriyetin ilân gecesi yüzbir pare top atılarak cumhuriyetin ilânının bütün İstanbul halkına duyurulduğunu arzemiştir⁵

Vilayetteki merasimden sonra Vali Haydar Bey mülga

⁴ İleri, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro 2046

⁵ İleri, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro . 2046

Harbiye Nezareti'ne giderek Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa'yı ziyaret etmiş ve cumhuriyetin ilanı için tebriklerini sunmuştur. Saat dörtten sonra da Şükrü Naili Paşa diğer ziyaretçilerin tebriklerini kabul etmiştir.

Yine 30 Ekim 1923 günü Sultanahmet meydanında toplanan öğrenciler, izciler ve amele birliğinin meydana getirdiği çok kalabalık bir grup millî şarkılar söyleyerek Vilâyet binası önüne gelerek Vali Haydar Bey'e cumhuriyet hakkındaki tebriklerini sunmuşlardır⁶.

Cumhuriyet ilân haberi İstanbul cezaevlerinde bulunan tutuklular tarafından da büyük bir memnuniyetle karşılanmıştır. 30 Ekim 1923 akşam üzeri Hapishane-i Umumîdeki tutuklular hep bir ağızdan "yaşasın cumhuriyet" "adalet adalet" diye saatlerce bağırarak koğuşlarda feneralayları düzenleyip affedilmelerini istemişlerdir⁷.

Vilâyet ve Kolordu Kumandanlığında yapılan tebrik törenlerinden sonra İstanbul'daki çeşitli kuruluşlar Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne ve Mustafa Kemal Paşa'ya aşağıdaki telgrafları çekerek cumhuriyetin ilanı hakkındaki düşüncelerini belirtmişlerdir⁸:

İstanbul Müdafaa-ı Hukuk Livalar Hey'et-i Merkeziyesinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne çektiği telgraf :

Türkiye Büyük Millet Meclisi Riyaset-i Celilesine

29 Teşrinievvel (Ekim) kararıyla Büyük Millet Meclisi'nin hükümetimize verdiği şekli-i cumhuriyetten mütevellid hissiyat-ı halisamızı tekmil teşkilâtımızın sürür ibtihacına terdifen arza müsâraat ve menafi-i milleyenin icap ettirdiği bu tebdilin hakkımızda hayırlı olmasını eltâf-ı subhaniyeden niyaz eylerim efendim.

İstanbul Müdafaa-ı Hukuk Livalar Hey'et-i Merkeziyesinin Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraf :

Türkiye Reiscumhuru Gazi Müşir Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine
335 (1919) senesinde Anadolu toprağına ayak bastığımız günden beri milletin kalbinde tuttuğunuz yeri muhafaza ile

⁶ Vatan, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923)

⁷ Vakit, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923), Numro : 2098.

⁸ Tevhid-i Efkâr, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro: 844.

beraber Büyük Millet Meclisimizin dünkü kararı neticesinde bil-istihkak milletin fevk-i serine geçtiniz. Riyasetiniz büyük milletimize parlak ve feyizli bir istikbâlin mübeşşiridir. Allah her kârınızı tevfiyat-ı subhaniyeye mazhar eylesin.

Cemiyet-i Belediye'nin Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraf :

Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Türkiye Devleti'ni azim ve himmet-i hûda pesend-âneleriyle şahika-i hulâsa is'ad zat-ı münecci-i âzîmelerinin Reiscumhur- luğa intihabından dolayı İstanbul Cemiyet-i Umumiyesi en harr ve samimi tebrikatı arz etmekle bahtiyardır.

Cemiyet-i Umumiye-i Belediye Birinci

Reis Vekili

Sezal

Meclis-i Umumiye-i Vilâyet'in Mustafa Kemal Paşa'ya

çektiği telgraf :

Türkiye Reiscumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Milletin halas-kâr-ı zi-iktıdarı sûtüde-sıfat müncl-i âzîme- lerinin makam-ı muallâ-yı cumhuriyete şeref-bahş olmalarından mütevellid sürûr-ı umumiyeye iştirak eyleyen İstanbul Vilâyet-i Meclis-i Umumi azaları namına arz-ı tebrikat eyler ve Cenab-ı Haktan millet ve memleket için hayırlı hizmet ve muvaffakiyetle- rini temenni eyleyiriz.

Encümen Daimi Vilâyet Azasından

Faruk

Meclis-i Umumi Vilâyet Reis-i sanisi

İsmail Hakkı

Tıp Medresesi Talebe Cemiyetinin Telgrafnamesi :

Türkiye Reisi cumhuru Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya

Bütün millet gibi nûr ve şuur gençliğini temsili eden tıbbiye talebesi de Reiscumhur luğa intihabınızı en yüksek hürmet ve takdirleriyle alkışlar, o büyük hizmetlerinizle Türk halkının ve tarihinin samimi kalbinde yaşayan o mevkînin tarihi şerefi kadar büyük bir kıymet atf ettiğini bu vesile ile arza ictisâr eder.

Tıp Medresesi Talebe Cemiyeti Hey'et-i

İdareti

Amele Birliği tarafından Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal

Paşa'ya Çekilen telgraf :⁹

Gayri siyasi ve sırf iktisadi bir teşkilat olan Türkiye Umum Amele Birliği Azası, inkılâb-ı idare-i ahır vesilesiyle fakır-u sefaletten çaresiz kalan işçi sınıfının millete hey'et-i umumiyesyle beraber iktisadi refah ve terakkiye mazhar olmasını temenni ve bu vesile ile milletin ümid-i istiklâl müşahhisi olan zat-ı riyasetpenahilerini tebrik ve şükranlarımızı arz eyleriz efendim.

Türkiye Umum Amele Birliği Kâtib-i Umumi
Şakır Rasım

Talebe Birliğinin Mustafa Kemal Paşa'ya çektiği telgraf: ¹⁰

Kendi halaskârını genç Türkiye'nin ilk Reiscumhuru görmekte bahtiyarlığını idrak eden Darülfünun Talebe Birliği arz-ı tebrikat'eyler.

Halife Abdulmecid Efendi'nin Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya

Çektiği Telgraf :¹¹

Reiscumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine

Bu kere teceddüd eden şekl-i hükümetin mülk ve millet hakkında hayırlı olmasını Cenab-ı Hak'tan Bëyan ve temenni ederim.

31 Ekim 1923

Abdulmecid İbn Abdulaziz Han

Halife Abdulmecid Efendi'nin telgrafına Gazi Mustafa Kemal Paşa şu cevabı göndermiştir :

İstanbul'da Halife-i Müslimin Abdulmecid Hazretlerine

Türkiye Cumhuriyeti hakkında hayr-hâhâne temenniyat-ı hilâfetpenahilerine takdim-i teşekkûrat ederim.

1 Kasım 1923

Türkiye Reiscumhuru
Gazi Mustafa Kemal

⁹ İleri, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923) Numro : 2047.

¹⁰ İleri, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923) Numro : 2047.

¹¹ İleri, 2 Teşrinisani 1339 (2 Kasım 1923), Numro : 2048.

İstanbul'daki bazı azınlık temsilcileri de cumhuriyetin ilânının memnuniyetle karşıladıklarını bildirmişlerdir. 29 Ekim 1923 günü Rum Patrikanesinin Sainte-Sinod Meclisi Reisi vilâyet makamına giderek cumhuriyetin ilânı dolayısıyla tebriklerini bildirmiş ve aynı maksatla İstanbul Kumandanı Şükrü Naili Paşa'yı ziyaret etmiş ise de yerinde bulamadığı için kartını bırakmıştır¹².

Yine Rum Patrikanesi Başvekilliğe atanması sebebiyle İsmet Paşa'ya şu telgrafi çekmiştir¹³:

"Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretleri tarafından zat-ı devletlerine Başvekâletin tevcihi münasebetiyle zat-ı devletlerine samimi tebrikatımızı takdim ve vazife-i aliyelerinde zat-ı samilerine zahir olmasını ve mehamm-ı umur-u devlette tedvirde muaffakiyetinizi Cenab-ı Hak'tan tazarru' ederiz".

31 Ekim 1923 günü cumhuriyetin ilânının ecnebiler üzerindeki tesirini araştıran İkdâm Gazetesi muhabiri; Cumhuriyetin ilânının Fransızlar tarafından memnuniyetle karşılandığını belirterek şunları yazmıştır¹⁴:

"Kendileri de cumhuriyetle idare edilen Fransızlar Türkiye'de cumhuriyetin ilânını Türklerin geleceği için hayırlı görmekteydiler. Bunlar diyorlarki; III.Napolyon zamanında düşmanlarına baş eymek mecburiyetinde kalan Fransızlar 1871 harbini müteakip cumhuriyeti kesin olarak ilân etmeleri sayesinde bu gün hakım ve istediğini yapmağa kadar bir mevkide bulunuyorlar.

"Binaenaleyh her şeye kabiliyetli bilhassa düşman taarruzlarına karşı metin bir vaziyet almakta ve düşmanlarına layık oldukları darbeyi indirmekte kabiliyetli olduklarını gösteren Türkler'in bu gün ilân etmiş oldukları cumhuriyet sayesinde cidden pek çok istifadeler temin edeceklerine şüphe yoktur. Mütareke ile mağlup olan Türkler'i mütarekeden sonra galip durumuna getiren Mustafa Kemal Paşa'nın Reiscumhur oluşunda isabet vardır".

Rumca yayın yapan بوليتيا (Polittiya)gazetesi cumhuriyet başlığı altında yazdığı makalede Kemal Paşa'nın Cumhurreisliğine intihabının münasip bulunduğunu yazdıktan sonra diyor ki¹⁵

¹² İleri, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923) Numro : 2047

¹³ İleri, 1 Teşrinisani 1339 (1 Kasım 1923) Numro : 2047

¹⁴ İkdâm, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro : 9547.

¹⁵ Tevhid-i Efkar, 31 Teşrinievvel 1339 (31 Ekim 1923) Numro: 844

"Biz Yunanlılar mükemmel bir demokratik millet olmağımız itibariyle yeni şekli idareyi alkışlar ve bunun Türkiye anasırlarının muhadenet ve hayat-ı sakinelerine semere-bahş olması ümit ve temenni-i kavisini izhar ederiz".

Görüldüğü gibi İstanbul halkı ve devlet erkânı Cumhuriyetin ilanının, büyük bir memnuniyetle karşılamış ve Yeni Türk Devletinin kurucusu Mustafa Kemal'in Cumhurreisliğine seçilmesini içtenlikle alkışlamışlardır.